

LUND UNIVERSITY

Krisen kommer alltid

Jonung, Lars

Published in:
Krisberedskap i kris?

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Jonung, L. (2020). Krisen kommer alltid. I K. Almqvist (Red.), *Krisberedskap i kris?* (s. 21-30).

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Krisen kommer alltid

LARS JONUNG

Mitt budskap om ekonomiska kriser kan sammanfattas i fyra punkter.

1. *Ekonomiska kriser är ett återkommande inslag i historien.* Så länge vi haft kreditsystem och banker har vi haft ekonomiska kriser. Den globala krisen under 1930-talet och den djupa kris som började i USA 2008 är kända exempel på finanskriser, det vill säga på kriser som utvecklats genom det finansiella systemet.

2. *Ekonomiska kriser har långtgående effekter på politiken och samhället.* Nazismens maktövertagande i Tyskland under 1930-talet är en illustration av följderna av 1930-talets världsdepression. Den globala finanskrisen som bröt ut 2008 bidrog till brexit, Trumps valseger 2016 och växande populism i Europa. Djup ekonomisk kris är idag ett stort hot mot den liberala demokratin och den liberala samhällsordningen.

3. *Ekonomiska kriser förändrar och förnyar den ekonomiska politiken.* Vi lär oss av kriser – ibland rätt, ibland fel läxa.

4. *Krisen kommer.* Vi vet inte när, var och hur krisen kommer, bara ett är säkert: krisen kommer. Det finns ingen krisfri framtid. Vi behöver därför krisberedskap.

Dessa fyra budskap ska jag utveckla närmare, men först måste vi klargöra vad som menas med en ekonomisk kris.

Vad är en kris?

Dagligen möter vi i medier begreppet kris. Den ekonomiska rapporteringen är fylld av olika kriser: bankkris, börskris, valutakris, varvskris, textilkris, stålkris och så vidare. Termen kris har ingen allmänt accepterad definition i den nationalekonomiska litteraturen. Det existerar således inget enskilt kriterium att använda sig av för att skilja kriser från andra typer av störningar eller chocker som drabbar samhällsekonomin.

Ett val måste ändå göras. Vi väljer här att definiera en ekonomisk kris som en ”exceptionellt djup nedgång i den ekonomiska aktiviteten”. Här mäter vi den ekonomiska aktiviteten som bruttonationalprodukten (bnp), det vill säga värdet av allt som produceras under ett år i ett land. Ju mer tillväxttakten för ekonomin sjunker, desto större eller djupare är krisen. Vårt intresse är således inriktat på de episoder då samhällsekonomin påverkats som mest negativt, det vill säga på djupa lågkonjunkturer eller depressioner.

I det historiska perspektivet finns två andra typer av störningar som skapat kraftig nedgång i produktionen. Den första är pandemier. Digerdöden var en sådan chock. Den andra är krig. Som neutralt icke-krigförande land drabbades Sverige hårt, ekonomiskt sett, av första och andra världskriget genom avskärmningen från den internationella handeln.

Kriser är ett återkommande inslag i den ekonomiska historien

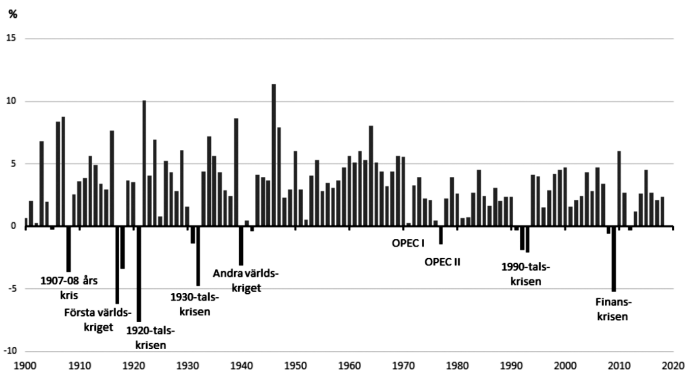
Sett i det långa perspektivet uppvisar den ekonomiska tillväxten en jämn utveckling. Se figur 1 som visar Sveriges bnp per capita under de senaste 200 åren. Kurvan ger ett intryck av stabil och kontinuerlig utveckling: vi blir rikare och rikare i en process av framsteg och stigande välbefinnande. Men granskar vi kurvan närmare ser vi några hack, vissa djupare än andra, där framsteg och

FIGUR 1. Sveriges bnp per capita för 1800–2020 i 2016 års priser

Källa: Se bakre pärmén i Klas Fregert & Lars Jonung, *Makroekonomi: Teori, politik och institutioner*. Lund: Studentlitteratur, 2018.

FIGUR 2. Real bnp-tillväxt i Sverige 1900–2018, årlig procentuell förändring

LARS JONUNG

TABELL 1. Kriser i Sverige 1663–2018,
kostnaden för de djupaste kriserna

År	Kris	Kostnaden för krisen: Realinkomstförlusten (procent av bnp)	Kostnaden för krisen: Sysselsättningsförlusten (procent av bnp)
1663–1664	Inhemsk lånekris		
1767–1769	Inhemsk deflationiskris		
1857–1858	Internationell bank- och handelskris		
1866–1867	Internationell bank- och handelskris		
1877–1878	Internationell finansskris	11,3	3,1
1907–1908	Internationell finansskris	11,2	1,2
1921–1922	Inhemsk deflationiskris	9,6	8,4
1932–1933	Internationell depression	17,7	10,9
1973–1974	OPEC I	9,9	2,1
1979–1980	OPEC II	1,9	1,9
1992–1993	Inhemsk finans- kris	14,5	15,5
2008–2009	Global finansskris	12,6	3,3
1914–1918	Första världskriget	21,2	1,0
1939–1945	Andra världskriget	25,6	10,3

Anm.: Kostnaden för kriser är definierad som den sammanlagda differensen mellan trendtillväxt (här lika med den genomsnittliga tillväxten fem år före krisen) och faktisk tillväxt tills den faktiska tillväxten åter är lika hög som den trendmässiga. En liknande kalkyl gäller för sysselsättningen. Svensk ekonomi har drabbats av flera smärre kriser som inte är medtagna i tabellen. P.g.a. svagheter i det statistiska materialet är inte kostnaderna för kriser och krig före krisen 1877/78 beräknade.

Källa: Se tabell 26.1 i Klas Fregert & Lars Jonung, *Makroekonomi: Teori, politik och institutioner*. Lund: Studentlitteratur, 2018.

tillväxt har brutits av nedgång. Dessa hack representerar ekonomiska kriser.

Om vi övergår från den långa till den korta sikten, det vill säga lägger fokus på tillväxten i bnp per år i Sverige, får vi en klar bild över de kriser som träffat vårt land – se figur 2. Tillväxten i bnp har varit negativ vid en rad tillfällen: 1907/08 års kris, 1920-talskrisen, 1930-talskrisen, den andra oljeprischocken (OPEC II), finanskrisen i början av 1990-talet och i samband med 2008 års globala finanskris.¹ Dessutom skapade första och andra världskriget kraftig nedgång i vår tillväxt. Går vi längre tillbaka i vår historia finner vi ytterligare kriser – se tabell 1.

Mönstret i figur 1 och 2 gäller Sverige. Liknande mönster finner vi för alla länder. De djupaste kriserna har dessutom varit internationella. Inget land har helt kunnat isolera sig från dem. Inget land har således varit krisfritt genom historien. Vi ska därför uppfatta kriser som återkommande fenomen i den ekonomiska historien.

De djupaste kriserna i fredstid – såväl i Sverige som internationellt – är associerade med det finansiella systemet. Kortfattat uttryckt: så länge vi haft creditsystem och banker har vi haft finansiella kriser.² Jag ska därför koncentrera mig på finansiella kriser eller finanskriser i fortsättningen.

Krisernas kostnader

Vilka kostnader får en kris? Kriserna medför såväl ekonomiska som politiska kostnader. De ekonomiska kan vi dela upp i statsfinansiella, privatekonomiska och samhällsekonomiska kostnader. De statsfinansiella kostnaderna, alltså statens stöd till företag, banker och hushåll under kriser, är en transferering från skattebetalarna till olika grupper i samhället, såsom ägarna av och anställda i de företag som får statligt stöd. Finansiella kriser vållar som regel betydande privatekonomiska kostnader i form av förmögenhetsförluster för hushåll och företag och inkomstbortfall på grund av arbetslöshet. Dessa förluster spelar en central roll i spridningen av kriser.

De samhällsekonomiska kostnaderna kan mätas med det

bortfall i produktion och sysselsättning som kriser skapar. Tabell 1 visar att de svåraste kriserna i Sverige i fredstid har varit 1930-talskrisen, 1990-talskrisen och den globala finanskrisen 2008. Här mäter vi kostnaden för krisen i form av bortfallet i bnp och i sysselsättning.

Djupa kriser har inte bara kostnader som vi kan mäta i ekonomiska termer. De får också politiska konsekvenser. Här ligger i själva verket den största kostnaden för kriser. Kriser underblåser politisk extremism, främst i form av ökad nationalism och protektionism. Djup kris bidrar till att stärka populism och partier på yttersta vänster- och högerkanterna.

Populistiska politiker lägger som regel skulden för krisen på krafter, ofta utomstående, beskrivna som hot mot "nationen" och "folket". Populism och nationalism leder lätt till handelskrig och andra begränsningar på det fria flödet av arbete och kapital. Djupa kriser undergräver legitimiteten och förtroendet för den liberala världsordningen byggd på öppna gränser och rörlighet för arbete och kapital.

De globala kriserna illustrerar detta förlopp. Adolf Hitlers maktövertagande i Tyskland under 1930-talet var en följd av det decenniets världsdepression. Om de ansvariga för den ekonomiska politiken hade stoppat depressionen hade Hitler med all sannolikhet inte kommit till makten.

Som konstaterades inledningsvis: den globala finanskris som bröt ut 2008 har bidragit till brexit, Donald Trumps valseger samt växande högerpopulism i Europa. Brexit står för ett motstånd mot internationalisering och globalisering, en inåtvänd nationalistisk längtan efter ett tillstånd som inte kan återskapas. Trumps handelskrig och *America first*-politik kan vi se som ett resultat av 2008 års amerikanska finanskris. Den skapade en grogrund för populism som nu hotar hela den liberala världsordning som USA skapade efter andra världskriget. Stagnation och kris inom euroområdet har på motsvarande sätt öppnat för nationalistiska och populistiska partier i Grekland, Italien och Spanien, länder som träffats hårt av eurokrisen.

Ekonomiska kriser förnyar den ekonomiska politiken

För samhället i stort öppnar kriser för nya idéer, nya politiker och beslutsfattare. Efter krisen kommer det förr eller senare ett nytt val som brukar svepa bort dem som hade makten under krisen. Därmed öppnas vägen för ny politik. Kriser utlöser jakt på alternativ i den ekonomiska politiken. De blir ett *window of opportunity*, ett tillfälle att göra det politiskt omöjliga möjligt.³

Ett slående inslag i den svenska stabiliseringspolitiken sedan början av 1970-talet är den nära kopplingen mellan gårdagens och dagens politik. De många omläggningarna i stabiliseringspolitiken sedan början av 1970-talet framstår som en reaktion på den närmast tidigare förda politiken. Politiker och ekonomer har hela tiden lärt sig av den senaste krisen. Ibland har man lärt sig den rätta läxan. Så har varit fallet när den nya krisen har stora likheter med den närmaste föregående krisen. Men när en ny typ av kris dykt upp, har de ansvariga styrts av lärdomarna från den senaste krisen. Detta beteende riskerar därmed att förstärka krisen – inte motverka den.⁴

Kriser har bidragit till de stora omläggningarna i svensk ekonomisk politik. Ingen politiker ändrar sig förrän tvånget att ändra sig blir överväldigande. Det är krisen som tvingar fram förändringen, den fungerar som en läroprocess.

Ju större kris, desto mer av omläggning och förändring. 1990-talskrisen är vattendelaren i svensk stabiliseringspolitik, viktigare än någon annan kris, ja viktigare än 1930-talskrisen. Skälet är att 1990-talskrisen i stor sträckning var skapad här hemma genom den finansiella avregleringen och överhettningen under den senare hälften av 1980-talet medan 1930-talskrisen tillkom externt, orsakad av händelser i främst USA och Europa. Det gick inte att skylla på en elak omvärld. Nu var felet svenskt och då hjälpte bara svenska lösningar.

1990-talskrisen förändrade i grunden förutsättningarna för svensk stabiliseringspolitik. Den fasta växelkursen för kronan övergavs till förmån för en rörlig växelkurs. Riksbanken fick en självständig ställning med ett inflationsmål som binder pen-

ningpolitiken. Ett finanspolitiskt ramverk etablerades för att skapa en uthållig finanspolitik. Detta ramverk har hittills fungerat till allmän belåtenhet. Framtiden får visa hur motståndskraftigt ramverket kommer att vara vid en djup ekonomisk kris.

Kriser är förvisso mycket kostsamma på kort sikt i form av stora produktionsbortfall och hög arbetslöshet, men på lång sikt kan de också ge vinster i form av bättre institutioner, politik och utfall – i bästa fall.

Krisen kommer

Varje djup finansiell kris har föregåtts av en period med snabb tillväxt i kreditvolymen och med låga räntor. Detta är en lärdom av 1990-talskrisen: åren med expansiv kreditpolitik och låga realräntor under slutet av 1980-talet byggde upp de finansiella obalanser som utlöste 1990-talskrisen.

Dessa krisinsikter glöms emellertid bort efter en tid. Nu har vi haft en kraftig expansion i kreditgivning och tillgångspriser sedan mitten av 1990-talet i Sverige. Räntorna har samtidigt varit fallande. Ingen beslutsfattare, vare sig i Riksbanken eller i regeringen, har med kraft reagerat mot detta mönster – trots att processen pågått i mer än 20 år. Det finansiella systemet rör sig sedan länge mot växande finansiella obalanser.

Tecken på den kommande krisen finns alltid. Det gäller bara att vara redo att tolka dessa signaler i tid. Tyvärr tycks den mänskliga naturen lägga hinder i vägen för detta. Det ligger i krisens beskaffenhet att den kommer som en överraskning för det stora flertalet.

Även om vi vet att kriser kommer, bör vi inse att kriser också tar slut. Det gäller även de djupaste kriserna i vår historia. Det finns ingen kris då svensk ekonomi fastnat i något som liknar permanent stagnation. Förvisso tar det tid innan kriser har övervunnits. Den genomsnittliga längden för en djup kris är omkring tre–fyra år, den tidsperiod det tagit för bnp att åter komma upp till nivån som gällde när krisen började.

Kriser lämnar också spår efter sig under lång tid. Den höga arbetslösheten efter krisen i början av 1920-talet är ett sådant

exempel. Samma mönster av bestående arbetslöshet följde efter 1990-talskrisen.

Krisberedskap

Vi behöver krisberedskap eftersom vi måste vänta oss en ny kris i framtiden. Krisen kommer. Vi vet bara inte när, var och hur. Den kommer att mötas med lärdomarna från de finansiella kriserna under de senaste årtiondena.

En central insikt från dessa är vikten av att bygga upp starka statsfinanser under goda tider *före* krisen, så att det finns finanspolitiskt utrymme för att möta krisen med expansiv finanspolitik. Budgetöverskott behövs således före krisen för att kunna finansiera den framtida krispolitiken genom budgetunderskott. Statens uppgift vid nästa finanskris bör vara att ge snabbt och kraftfullt stöd åt den privata sektorn – hushåll och företag – när produktionen faller, arbetslösheten stiger och det finansiella systemet kommer i gungning. Då måste underskottet i den statliga budgeten kunna växa fritt och snabbt. Den önskvärda politiken kan slagordsmässigt sammanfattas som ”socialisera förlusterna i den privata sektorn med statliga medel”.

Ett viktigt instrument för att nå god statsfinansiell beredskap för att möta en djup framtida kris är att etablera ett så kallat skuldankare på mellan 20 och 30 procent av bnp (statlig skuld i förhållande till bnp). Denna siffra har räknats fram från statistik av de statsfinansiella kostnaderna för finansiella kriser sedan början av 1990-talet.⁵ En skuldkvot på denna nivå skulle ge oss god beredskap om den stora krisen kommer – att döma av gårdagens erfarenheter av djupa kriser.

Är starka statsfinanser tillräckliga som beredskapsmål när krisen slår till imorgon? Tyvärr kan vi inte besvara frågan med ett obetingat ja. Det går inte med säkerhet att förutsäga hur nästa kris kommer se ut. Svaret får vi vänta med till efter nästa djupa ekonomiska kris träffat vårt land.

Källhänvisning

- Fredrik N.G. Andersson & Lars Jonung, ”Hur stor är en rimlig stats-skuld för Sverige?”, *Ekonomisk Debatt*, 2016, nr 4, s. 82–87.
- Klas Fregert & Lars Jonung, *Makroekonomi: Teori, politik och institutioner*. Lund: Studentlitteratur, 2018.
- Lars Jonung, *Med backspegeln som kompass: Om stabiliseringspolitiken som läroprocess*, ESO, Ds 1999:9. Stockholm: Finansdepartementet, 1999.
- Erik Lundberg, *Ekonomiska kriser förr och nu*. Stockholm: SNS förlag, 1994.
- Carmen Reinhart & Kenneth Rogoff, *Annorlunda nu*. Stockholm: SNS förlag, 2010.

Noter

- 1 För en diskussion av kriserna i Sverige under 1900-talet, se Erik Lundberg, *Ekonomiska kriser förr och nu*. Stockholm: SNS förlag, 1994.
- 2 Detta är det centrala budskapet i Carmen Reinhart & Kenneth Rogoff, *Annorlunda nu*. Stockholm: SNS förlag, 2010.
- 3 Ett sätt att formulera denna insikt finns i uttrycket ”you never let a serious crisis go to waste” (”släng inte bort en bra kris”), hämtat från den amerikanska debatten i samband med 2008 års kris.
- 4 Den svenska stabiliseringspolitiken studeras som en läroprocess i Lars Jonung, *Med backspegeln som kompass: Om stabiliseringspolitiken som läroprocess*, ESO, Ds 1999:9. Stockholm: Finansdepartementet, 1999.
- 5 Se Fredrik N.G. Andersson & Lars Jonung, ”Hur stor är en rimlig statsskuld för Sverige?”, *Ekonomisk Debatt*, nr 4 (2016), s. 82–87 för beräkningen av den lämpliga storleken på den statsfinansiella krisberedskapen i Sverige. De kommer fram till en skuldkvot i intervallet 20–30 procent av bnp.